

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ
MİNGƏÇEVİR DÖVLƏT UNIVERSİTETİ

YENİ DÖVRDƏ TƏHSİL VƏ TƏDQIQAT FƏALİYYƏTİ:
REALLIQLAR VƏ ÇAĞIRIŞLAR
Beynəlxalq elmi konfransın materialları
II CİLD
Mingəçevir, 16-17 dekabr 2022-ci il

YENİ ÇAĞDA EĞİTİM VE ARAŞTIRMA FAALİYETLERİ:
GERÇEKLER VE ZORLUKLAR
Uluslararası Bilimsel Konferansın bildirileri
CİLT II
Mingəçevir, 16-17 Aralık 2022

EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC ACTIVITY IN A NEW TIME:
REALITIES AND CHALLENGES
Proceedings of The International Scientific Conference
VOLUME II
Mingachevir, 16-17 December 2022

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ И НАУЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В
НОВУЮ ЭПОХУ: РЕАЛИИ И ВЫЗОВЫ
Материалы Международной научной конференции
ТОМ II
Мингячевир, 16-17 декабря 2022 года

UOT 316.42

İNTELLEKTUAL İNSAN RESURSLARININ MİQRASIYA PROBLEMLƏRİ: “BEYİN AXINI”NIN MİLLİ TƏHLÜKƏSİZLİYƏ TƏSİRİ

^{1,3}Məkrufə Şərif qızı Hacırahimova, ^{2,3}Aybəniz Salman qızı Əliyeva

¹texnika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

¹hmakrufa@gmail.com

²aliyeva.a.s@mail.ru

³ETN İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu

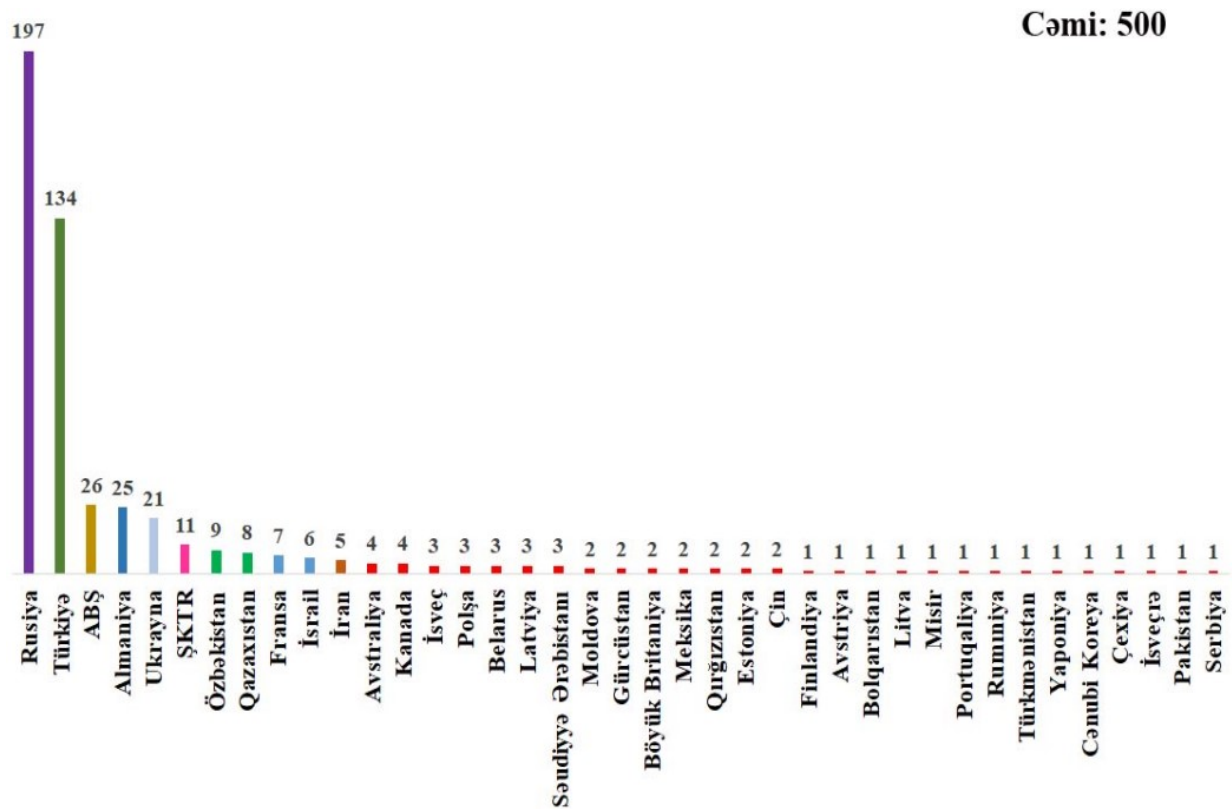
XX əsrin ikinci yarısında elm dövlətin əsas məhsuldar qüvvəsi və güc göstəricisi oldu. Eyni zamanda dünyada yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin miqrasiyası prosesinin gözəçarpacaq dərəcədə intensivləşməsi baş verdi. Əhalinin və bütövlükdə əmək ehtiyatlarının miqrasiya fəallığının artması və onun timsalında isə yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin, o cümlədən elmi kadrların miqrasiya prosesinə cəlb edilməsi, dünya ölkələrini “ağılların itkisi” (və ya “beyin axını”) adlanan intellektual miqrasiya problemi ilə üz-üzə qoydu.

“Beyin axını” (brain drain) termini keçən əsrin 50-ci illərinin sonu - 60-cı illərin əvvəllərində üçüncü dünyanın ölkələrindən, həmçinin Qərbi Avropa ölkələrindən yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin ABŞ-a emiqrasiyasının pik həddə çatdığı dövrdə beynəlxalq leksikonda rast gəlinmişdi. “Beyin axını” termini üçün bir çox təyinatlar mövcuddur, ancaq onların hər birində “beyin axını” anlayışı altında ölkədən elmi kadrların getməsi nəticəsində intellektual resursların itirilməsi prosesi başa düşülür [5]. Başqa sözlə, “beyin axını” müasir biliklərə əsaslanan informasiya cəmiyyətində ən əhəmiyyətli resurslardan biri olan əqli kapitalın itkisi prosesidir. Potensial mütəxəssislərin (tələbələr, doktorantlar və təcrübəçilərin) ölkədən getməsi də “beyin axını” kimi qiymətləndirilir.

Beyin axını işçilərin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması, daha yaxşı qazanc əldə etmək, qabaqcıl texnologiyaya çıxış əldə etmək və dünyanın müxtəlif yerlərində təhlükəsiz siyasi şərait əldə etmək üçün miqrasiyasıdır. Eyni zamanda sosial, psixoloji, məişət və s. kimi problemlər də intellektual miqrasiyanın - "ağılların itkisinin" baş verməsinə güclü təsir göstərmişdir. Bu proseslərin nəticəsində əhalinin, yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin, o cümlədən elmi kadrların miqrasiya fəallığının artmış, qlobal intellektual miqrasiya fenomeni formalaşmışdır. Belə ki, 20-ci əsrin sonlarında dünyadakı hər altı mühacirdən biri tədqiqatçı, mühəndis və ya həkim idi [3].

Amerika Birləşdirilmiş Ştatlarında immiqrantlar əhalinin artım faizində əhəmiyyətli rol oynayır, lakin Amerika elmi-tədqiqat mərkəzlərinin və ali təhsil müəssisələrinin kadr potensialında əcnəbilərin xüsusi çəkisi xüsusilə böyükdür. Bu vəziyyət müəyyən dərəcədə ABŞ-a giriş və yüksək peşəkar hazırlığa malik olan şəxslərə Amerika vətəndaşlığının verilməsi üçün güzəştli şərtləri nəzərdə tutan 1990-cı ilin immiqrasiyası haqqında qanunun qüvvəyə minməsi ilə əlaqədardır. Ölkənin daxili ehtiyacları və dünya sosializm sisteminin dağılması nəticəsində meydana çıxmış xarici imkanlar qanunvericiliyin qəbulunu şərtləndirmişdir [4].

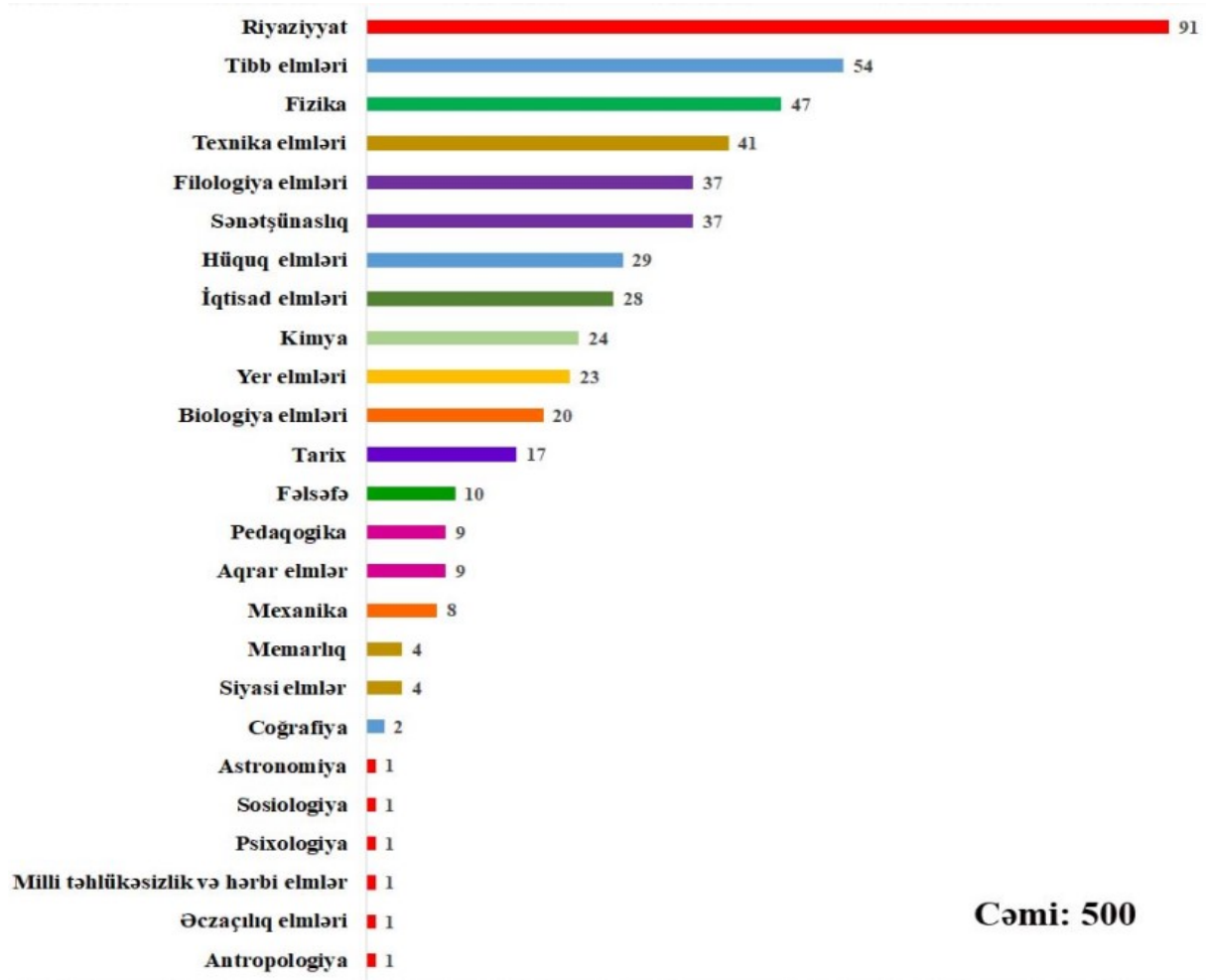
Həmin dövrdə digər dövlətlərdə olduğu kimi bir sıra daxili və xarici şərait səbəbindən Azərbaycan mütəxəssisləri də intellektual miqrasiya (emiqrasiya) prosesinə cəlb edilmiş, “beyin axını” ölkə qarşısında duran aktual problemlərdən birinə çevrilmişdir. İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunda yaradılmış “Azərbaycan alimləri diasporu” informasiya sistemində (www.elmidiaspora.az) xarici ölkələrdə yaşayıb fəaliyyət göstərən Azərbaycan alimlərinin ölkələr və elm sahələri üzrə paylanması, eləcə də, demoqrafik göstəricilərinə dair statistik rəqəmlər təqdim olunmuşdur [2]. Statistik məlumatlara əsasən, Rusiya, Türkiyə, ABŞ da daxil olmaqla, ümumilikdə, dünyanın 39 ölkəsində 500-dən çox azərbaycanlı alim fəaliyyət göstərir (şək. 1).

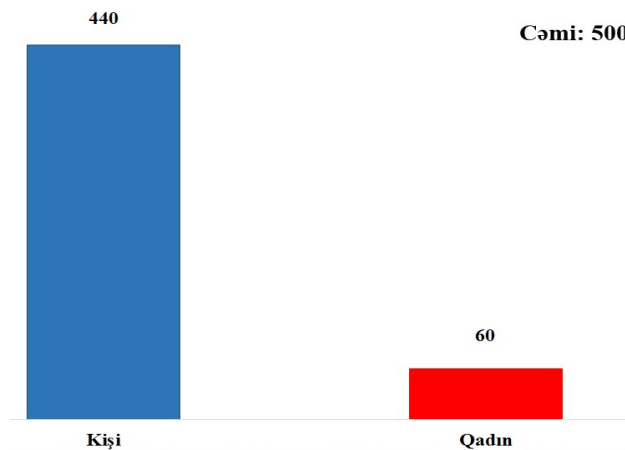
. 1. Xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən Azərbaycan alimlərinin ölkələr üzrə paylanması [2]

Dünya elminin inkişafı və qlobal problemlərin həlli baxımından intellektual miqrasiya prosesi müsbət mənə kəsb edir. Bu prosesdə iştirak edən ölkələr müəyyən iqtisadi, bəzən də siyasi üstünlüklər qazanır və ya itirir, öz inkişaf imkanlarını gücləndirir və ya zəiflədir. Eyni zamanda, iqtisadi tərəqqinin və müasir cəmiyyətin inkişafının əsası olan elmi-texniki bazanın dağılması hər şeydən əvvəl dövlətin milli təhlükəsizliyi (iqtisadi, demoqrafik, informasiya və s.) üçün problem yaradır. “Beyin axını” dövlətin müdafiə qabiliyyətinə təhlükə yaratmağa, milli təhlükəsizlik baxımından zəruri olan sosial-iqtisadi, siyasi, elmi və texnoloji inkişaf proporsiyalarını dəyişdirməyə (məhv etməsə də) qadirdir. Öz növbəsində dövlətin təhlükəsizliyi fərd və cəmiyyət səviyyəsində təhlükəsizliyi təmin edir [4, 6].

Bu gün dövlətlərin rəqabət qabiliyyətinin əsasını daha çox ölkənin yeni biliklər istehsal etməyə və ondan səmərəli istifadə etməyə, şəxsiyyətin potensialını üzə çıxarmağa qadir olan informasiya cəmiyyəti yaratmaq qabiliyyəti müəyyən edir. Elm ictimai həyatın və sosial quruculuğun bütün sahələrində tərəqqini şərtləndirən mühüm sənaye sahəsinə çevrilir, intellektual (əqli) əmək isə ölkənin davamlı inkişafı və təhlükəsizliyi üçün ən mühüm resursdur. Cəmiyyətin intellektual potensialı bir təsir ölçüsüdür, dünyanın inkişaf dinamikasında müəyyənedici amildir. Ona görə də ölkənin intellektual resurslarının qorunub saxlanması və inkişafı, xüsusən də “beyin axını” probleminin həlli (həm daxili – yəni elmdən digər fəaliyyət sahələrinə keçid, həm də xarici) böyük əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən olub, millətin intellektual potensialı, ölkə iqtisadiyyatının vəziyyəti, onun əhalisinin həyat səviyyəsi və həmçinin onun təhlükəsizliyi və suverenliyi məhz onun həllindən asılıdır.

Şək. 2. Xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən Azərbaycan alimlərinin elm sahələri üzrə paylanması

Şək. 3. Xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən Azərbaycan alimlərinin cinsi mənsubiyyəti üzrə paylanması

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Avveduto S. High skilled migration: still a brain drain problem? // Rivista Italiana di Economia Demografia e Statistica, vol. LXVI n. 2, Aprile-Giugno 2012, pp.39-54

2. Azərbaycan Respublikası “Azərbaycan Alimləri Diasporu” İnformasiya Sistemi, <https://elmidiaspora.az/az/scientists>

3. Bahriev B., The Problem of Intellectual Migration in Post-Soviet Central Asia: Assessing State Strategies (February 18, 2022) / 2022 International Conference Inclusion and Coexistence in An Age of Transition, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4138360>

4. Bryhinets, O., Shapoval, R., Bakhaieva, A., Pchelin, V., Fomenko, A. Problems of intellectual property in the national security system of the country. Entrepreneurship and Sustainability Issues, 2021, vol.8, no.3, pp. 471-486

5. Docquier P. F., Rapoport H. The brain drain - New Palgrave Dictionary of Economics, 2006, p.8, [researchgate.net](https://www.researchgate.net)

6. Kolesnikova J., Camille R., Kamasheva A., Yue Zh. Current trends of realization of the intellectual capital and problems of intellectual migration / International Conference on Applied Economics (ICOAE), Procedia Economics and Finance, 2014, pp. 326 – 332

UOT 332.1

QARABAĞIN DIRÇƏLDİLMƏSİ: ELMİ ƏSASLANDIRMANIN ƏHƏMİYYƏTİ

Sahibə İbrahim qızı Budaqova

tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu

sahiba_ibrahim@yahoo.com

Azərbaycan Ordusunun sentyabrın 27-də işğalçı Ermənistan silahlı qüvvələrinə qarşı başladığı əks-hücum əməliyyatında əldə etdiyi möhtəşəm qələbələr haqqında bundan sonra kitablar yazılacaq, filmlər çəkiləcək. Amma indidən tam əminliklə deyə bilərik ki, cəbhə uğurlarımızın ən başlıca səbəbi Prezident, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin son 17 ildə həyata keçirdiyi güclü dövlət, güclü ordu strategiyası, milli birlik və döyüşçülərimizin ruh yüksəkliyi idi.

Ordumuzun sentyabrın 27-də Qarabağda başladığı uğurlu əks-həmlə əməliyyatları nəticəsində noyabrın 9-dək 5 şəhər, 4 qəsəbə və 286 kənd işğaldan azad edildi.

Qeyd edək ki, Prezident İlham Əliyev hələ 44 günlük müharibə zamanı işğal faktına, habelə işğal zamanı törədilən barbarlığa, həmçinin müharibə və insanlıq əleyhinə cinayətlərə görə cinayətkarların lazımi formada cəzasını alacaqlarını, Ermənistan dövlətinin vurulan ziyanın əvəzinin ödənilməsinə məcbur ediləcəyini bildirib. Ona görə də vəhşicəsinə dağıdılmış evlərin bərpasından əvvəl sənədləşdirilməsi, maddi sübut kimi tanınmasının həyata keçirilməsi mühüm vəzifələrdən biri kimi planlaşdırılıb.

Prezident İlham Əliyev Qarabağın dirçəlməsi strategiyasının reallaşdırılması istiqamətində insan amilinə, insanların layiqli həyat səviyyəsinin təminatı prinsipinə sadıqlığını da nümayiş etdirir. Yaşayış üçün şəraitin yaradılması, evlərin tikilməsi sonuncu mərhələ kimi müəyyənləşdirilsə də, vətəndaş prosesin gecikmə biləcəyi ilə heç bir narahatlıq keçirmir. Hər bir kəs bunu Cocuq Mərcaqlının qısa müddətdə tikilib-qurulması təcrübəsindən də yaxşı bilir.

Qarabağda quruculuq işlərinin aparılması üçün 2021-ci ilin dövlət büdcəsində 2,2 milyard manat vəsait xərclənməsi nəzərdə tutulub.

Bu istiqamətdə bir sıra mühüm qərarlar qəbul edən Prezident İlham Əliyevin 4 yanvar 2021-ci il tarixli fərmanı ilə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə dayanıqlı məskunlaşma üçün müasir və layiqli həyatın təmin edilməsi, bütün sahələrdə quruculuq-bərpa və abadlıq işlərinin aparılması, habelə təhlükəsiz yaşayışın, səmərəli fəaliyyətin və rifahın davamlı artmasının dəstəklənməsi məqsədilə “Qarabağ Dirçəliş Fondu” yaradılıb. Bu fond Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş